

**Gazi Üniversitesi
Kastamonu Eğitim
Dergisi**

Sahibi:
Prof. Dr. Rıza AYHAN
(Rektör)

Genel Yayın Yönetmeni:
Prof. Dr. A. Azmi YETİM
(Dekan)

Editör:
Doç. Dr. Ahmet KAÇAR

Yayın Kurulu:
Prof. Dr. A. Azmi YETİM (Gazi Üniv.)
Prof. Dr. Refik TURAN (Gazi Üniv.)
Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN (Ankara Üniv.)
Prof. Dr. Doğan SOYASLAN (Başkent Üniv.)
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM (Hacettepe Üniv.)
Prof. Dr. Mustafa BALCIOĞLU (Kırıkkale Üniv.)

Dizgi:
Öğr.Gör. Erkan YANARATEŞ

Bu dergi yılda iki defa yayınlanır.

**Gazi University
Kastamonu Education
Journal**

Owner:
Prof. Dr. Rıza AYHAN
(Rector)

General Publishing Manager:
Prof. Dr. A. Azmi YETİM
(Dean)

Editor:
Assoc. Prof. Dr. Ahmet KAÇAR

Editorial Board:
Prof. Dr. A. Azmi YETİM (Gazi University)
Prof. Dr. Refik TURAN (Gazi University)
Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN (Ankara University)
Prof. Dr. Doğan SOYASLAN (Başkent University)
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM (Hacettepe University)
Prof. Dr. Mustafa BALCIOĞLU (Kırıkkale University)

Compositor:
Instructor Erkan YANARATEŞ

This journal is published two times a year.

G.Ü. Kastamonu Eğitim Fakültesi Dekanlığı, 37200 KASTAMONU

1 Mart 2002

e-mail: ksef@gazi.edu.tr - gukasegi@ttnet.net.tr

BU SAYIDAKİ MAKALELERİN HAKEMLERİ

Prof.Dr. Ahmet GÜRSES	Atatürk Üniv.	Doç.Dr. Adnan BAKI	K.T.Ü.
Prof.Dr. Cemal KURNAZ	Gazi Üniv.	Doç.Dr. Ahmet İŞİK	Atatürk Üniv.
Prof.Dr. Erdoğan BÜYÜKASAP	Atatürk Üniv.	Doç.Dr. B.Kemal YEŞİLBURSA	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Haldun ÖZYOL	Uludağ Üniv.	Doç.Dr. Bilal GÜNEŞ	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Hasan VURDU	Gazi Üniv.	Doç.Dr. Enver Aydın KOLUKISA	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Hayati DOĞANAY	Atatürk Üniv.	Doç.Dr. Hakkı YAZICI	Atatürk Üniv.
Prof.Dr. İsa ÖZKAN	Gazi Üniv.	Doç.Dr. İbrahim GÜNER	Muşta Üniv.
Prof.Dr. Mehmet GÜNAY	Gazi Üniv.	Doç.Dr. Kadir GÖKDEMİR	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Mustafa AYDOĞDU	Gazi Üniv.	Doç.Dr. Murat ALTUN	Uludağ Üniv.
Prof.Dr. Mustafa SAFRAN	Gazi Üniv.	Doç.Dr. Nezahat GÜÇLÜ	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Mustafa YEL	Gazi Üniv.		
Prof.Dr. Necdet HAYTA	Gazi Üniv.		
Prof.Dr. Nevzat GÖZAYDIN	Ankara Üniv.	Yrd.Doç.Dr. Kerim GÜNAY	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Ömer Faruk ALGUR	Atatürk Üniv.	Yrd.Doç.Dr. Melek ERTEM	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Şemi İKTÜEREN	Gazi Üniv.	Yrd.Doç.Dr. Zekeriya YERLİKAYA	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Yavuz TAŞKESENLİGİL	Atatürk Üniv.		

**TÜRK VE DÜNYA KÜLTÜRÜNDEKİ SU KÜLTÜ ÜZERİNE
DÜŞÜNCELER**

Eyüp AKMAN*

Özet

Kült, basit manasıyla beraberinde belli bir ritüeli gerektiren bir inanış, tapınıştır. Biz de bu çalışmamızda J.C.Cooper'ın "An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols" isimli eserinin "su" maddesini dilimize çevirerek dünyanın değişik yerlerindeki ve başlangıçtan beri Türk kültüründeki su kültüründen bahsettik. Su kültürünün bu gün Anadolu'da hangi bölgelerde ne şekilde yaşadığı üzerinde durduk.

**THE THOUGHTS ON WATER CULT IN TURKISH AND THE
WORLD'S THE CULTURE**

Abstract

In its simple sense, cult which requires a ritual is a belief, worshipping. In this study, we studied water cult in different parts of the world and in Turkish culture, translating J.C. Cooper's book titled "An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols", the part about water cult. We studied how water cult is maintained in today which regions in Anatolia.

Metin

Türk ve dünya kültür tarihinde suyun başlangıçtan beri sürekli bir değeri ve hükmü olagelmıştır. Suyun böyle kutsal sayılmasının veya halk tarafından öyle görülmesinin sebep ve sebepleri nelerdir? Bu araştırmamızda suyun Türk ve dünya mitolojisindeki durumu ve kültür hayatımızdaki yerini tespiti çalışacağız. İlk önce dünya mitolojisindeki su ile ilgili hükümleri inceleyeceğiz.

J.C.Cooper, An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols isimli eserinin Su Maddesi'nde suyu bütün yönleriyle ele almış ve dünyadaki su ile ilgili kült ve inançlardan bahsetmiştir: "Platon'a göre "sular, bütün değişenlerin sıvı hali, maddenin ilk şekli, vücutsuzluğun şekli, farklılaşmışlığın, evrendeki her şeyin kaynağı ve özü, varolan bütün potansiyellerin kaynağıdır."

"Bütün sular doğumla, kadınsı prensiple, evrensel rahimle, ilk özle yaşamın çeşmesiyle tazelik ve doğurganlık sularıyla bağdaştırılmıştır ve büyük ananın sembolüdür. Maddi dünyanın sürekliliği ile bilinç altı unutkanlıklarıyla da eş değerdir. Sular sürekli çözülür,

* G.Ü. Kastamonu Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Kastamonu.

¹ J.C.Cooper: An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols, Su Maddesi s.188-189 London, 1998.

kendi kendini yok eder, arınır, arındırır ve yeniden doğar. Kuruluk ve ölümün durağan şeklinin tam tersine sular, kan dolaşımı ve nem ile bağdaştırılır. Onlar yaşama girer ve onu canlandırır. Bu yüzden suyun ve kanın eski yaşamlarını arındıran ve yeni yaşamı kutsal kılan bazı dinlerde su ve kanla vaftiz yapmak önemli bir yere sahiptir. Suyu yıkanma sadece eski yaşamdan ve ölümden yani yaşam ve doğuma ve yeni saf yaşama dönüş olarak değil aynı zamanda ruhun madde dünyasına dönüşümünü de sembolize eder.

İlk baharın suları ya da yaşam pınarı cennetin merkezindeki yaşam ağacının köklerinden doğar. Yağmur olarak su, doğurganlığın ve gök (gökyüzü tanrısının) tanrının gücünü sembolize eder. Çiğ olarak kutsanmayı, ruhsal tazelenmeyi ve şafağın ışığını temsil eder. Suların içine dalmak en yüksek gizemi, yaşamın sırtını aramaktır. Suyun yüzeyinde yürümek ise maddeler dünyasının koşullarını aşmaktır. Bütün büyük enbiyalar suların üzerinde yürümüşür. Akarsular yaşam sularıdır ya da yaşayan sulardır. Suları kesmekse (aşmak) bir aşamadan diğer bir aşamaya, bir varoluş durumundan diğer bir varoluş durumuna geçiştir. Tıpkı yaşam ile denizi birbirinden ayıran nehir ile denizi aşmak gibidir. Su hem yaşama gücü hem ölüm gücü olduğu için hem bölülebilir hem birleştirebilir. Su ve ateş en üst düzeyde birbirini birleştirici iki zıt maddedir ve maddi dünyadaki bütün zıtlıkları temsil ederler. Çatışma durumunda yaşam için gerekli olan nem ve sıcaklıktır. Su ve ateş iki temel prensiple bağdaşır: Gökyüzü babası ve tabiat ana. Fakat gökyüzü babası yeryüzüne düşen yağmurdaki yatıştırıcı nemi temsil eder.

Şaraba karışmış su, insanla kutsal doğanın karışımını temsil eder. Başka deyişle, tanrının insandaki örünmez bir şekilde karışımını. Hristiyan sanatında bu durum huyları temsil eder. Suyu çevrelemek sadece savunma amaçlı değildir. Aynı zamanda su, çevrelediği şeyi günahsız ve kutsal bir yer kılar.

Killi su yaratmayı temsil eder ve kilci, evrenin şekillendiricisi şekline dönüşür. Derin sular (göl, deniz, kuyu) ölümler dünyasıyla bağdaştırılır ve doğa üstü güçlerin evleridir. Tabiat anayla yakından ilgilidir. Alt sular kaostur ve maddi dünyanın değişmesini gösterir. Üst sularsa birleştirici suların dünyasıdır ve şifalı gizemlerle ilgilidir. Onlar tek olan bütünlükler ve evrensel yeniden doğumu oluştururlar. Çalkantılı sular yaşamın kibrini ve yenilgisini belirtirler, duygu ve düşünceler dünyasının yamılgısını. Akarsular yaşamın sularıdır.

Nehir pınar ya da kaynak suları, kıvrılan bir çizgiyle ya da sızmalı bir şekilde temsil edilir. Ağaç, taş dağ suları gibi sular bütünlük içinde kosmosu temsil eder. Yaşam verici, yaşam yıkıcı bölücü ve birleştirici su güçlerinin sembolleri genellikle hayali yaratıklardır. Canavarlar, ejderhalar, yılanlar, kartal, aslan, timsah ve balina gibi. Besleyici ve verimli güç ise inekte, geyikte en başta balıkta tasvir edilir. Su, bazı sihirli törenlerde çok önemlidir. Su gölcükleri günaha davettir, baştan çıkarırlar, doğuşu ve yürümei temsil ederler, hem yaşam verici, hem de yaşam alıcı özellikleri vardır.”

Görüldüğü gibi adı geçen ansiklopedide su detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Yine aynı ansiklopediden hareketle diğer milletlerin su telakkisini anlatmaya çalışacağız.

Aztec ve Inca: Sular ilkel kaostur. **Budistlerde** ise maddi dünyanın sürekli hareketidir. Dereyi geçmek Nirvana'ya ve aydınlanmaya ulaşmak için illüzyonlar dünyasını aşmaktır. **Seltic:** Sular, göller, kutsal kuyular, sihirli güçlere sahiptir ve göl

kraliçesi gibi doğa üstü güçlerin yaşadıkları yerlerdir. Aynı zamanda diğer dünyaya erişimi sağlarlar. Su güçleri diğer dünyadaki bilgeliği ve tanrılarla ilgili ön bilgiyi temsil ederler. Tır-nan-og Seltic cenneti sürekli gençliğin sürekli tıpkı sulara çevrili yeşil ada gibi ya suların altındadır ya da ötesindedir. **Çinliler:** The yin üçleme ile sembolize edilen ay prensibi Yin de (ateş ve ay gücü ile temsil edilir.) Su kuzey bölgesini ve arınmayı temsil eder. Sembolü de Kara Kaplumbağadır, siyah da kaosu temsil eder. **Hristiyanlık:** Vaftiz, tazelenme, kutsanma, arınma, yenilenme yeniden doğum suları. Bir su pınarı İsa'yı yaşamın pınarı olarak ifade eder. Su da bakire Meryem'i temsil eder. Çünkü su doğurganlığın rahmidir. Şaraplı su ruh üzerindeki hareketi gösterir. Sudan doğar ve ruhtan doğar. İnsanla tanrısahın yeniden doğum esnasında birbirleriyle birleşimi temsil ediyor. St Cyprian Christ'e göre İsa şaraptır. Su da onun cemaatidir. Hristiyan sanatında karakter suyla karışık sanat şeklinde ifade edilir. **Mısır:** Suyun sembolleri doğum, yeniden doğum, büyüme, iki testiden su döken Tanrı, Hapi tarafından temsil edilen Nil sularının arınması şeklinde geçiyor. **Greke Romen:** Afrodit ve Venüs sulardan yükselmiş Poseidon, Neptun su gücünü kontrol eder. Lethe nehri tehlikelidir ve Styx nehri sadece ölümler geçilebilir. **İbranice:** Torah'ın suları kutsal kanun, yaşam verici sulardır. Philo'ya göre suyun fıskırması Logos yani İsrail'lere sürekli sunulan bilgeliği temsil eder. Yaratılma esnasında Tanrının ruhu suların yüzeyinde hareket etmiştir. **Hindular:** Agni tanrısı sulardan doğmuştur ve yeryüzü bütün varoluşu destekleyen temel direktir. Varuna, suların kontrolçüsüdür. Vishnu sularda bir yılanın üstünde uyur ve ondan Brahma'yı toplumun başına getiren bir kavim ortaya çıkar. Brahma suların üstünde uyur. Lakshmi, -she of the lotus- okyanustan doğmuştur. **İranlılar:** Apo, yani su, hem güneşsel hem ay, hem de ilkel okyanustur. **İslamiyet:** Su, yaşamı, arınmayı ve acınmayı temsil eder. Su yağma ya da kaynak, su gerçekten kutsal açığa vurumu temsil eder. Yaratmadır. (Biz her canlıyı sudan yarattık. (O'nun tahtı suların üzerindeydi) **Mandaeen:** Su ve şarap evrensel baba ve annenin birleşimini gösterir. Maoriy, mükemmelliği temsil eden suların altındadır. **Titanik:** Midgard yılanının yaşadığı ve yeryüzünü çevreleyen sular ve yer altı dünyası sis dünyasıdır. Yggdrasil, köklerini yer altı dünyasından alır ve onlardan Hvergelmir yani nehirlerin kaynağı oradan beslenir. **Sümer Semiticlerde:** İlk sular yani Apsu kaos ve deniz olarak Tiamat la ilk başta var olmuştur. Yılan Lakhamu ve Lakhamu sulardan doğmuştur. Işık olarak Marduk yeryüzünü yaratmış ve Tiamat'un hakkından gelmiştir. **Ea- Oannes:** Derinliklerin tanrısıdır ve ellerinden ve kollarından akan sularla ya da sulama testisine sahip olabilen dereli tanrıdır. **Taocular:** Zayıflığın gücü ve uyumu ve karanlığın gücü olma katılığın tersine yaşamın akışkanlığı. Su wu-wei doktrininin ifadesidir. Direnç noktasında olmak onu çevreler ve onun atasına geçer. En sert kayaları karşı konulmaz bir şekilde yıkabilir.”

Türk İnanç Sisteminde Su Kültü:

Yukarıda dünya üzerindeki su ile ilgili inançları vermeye çalıştık. Şimdi ise Türk inanç sistemi üzerindeki su üzerinde duracağız.

Su kültürünü inceleyebilmek için başlangıca, ilk mitlere gitmek gereklidir. Bunun için ilk olarak Türk mitolojisinde yer alan su unsurlarını gözden geçireceğiz. Verbitskiy'in derlediği Altay Yaratılış Destanı'nda su özetle şu şekilde geçmektedir. “Başlangıçta ne gök vardı ne de yer... Dünya uçsuz bucaksız, sonsuz sudan ibaretti. Bu sonsuz suyun

üzerinde sürekli uçup duran tanrının dahi konacağı küçücük bir kara parçası bile yoktu.' Görüldüğü gibi suyun önemi, daha en başta ortaya çıkmış ve ehemmiyet kazanmıştır. Ural Batır Destanı'nın ilk mısraları da bize başlangıçta sadece suyun olduğunu söylemektedir:

“Önceler öncesinde

Kişi oğlunun olmadığı

Gelip ayak basmadığı

O taraflarda kuru yerin

Varlığını hiç kimsenin bilmediği

Dört tarafını deniz sarmış

Varmış de bir yer

Yine Ural Batır destanında Ural Batır, ölümsüzlük suyu olan Tirihıw'ı aramaya gider ve bu suya ulaşmak için çok çeşitli engellerle karşılaşır. Engelleri aşmasına rağmen bu suya kavuşamaz. Destanın sonuna doğru Ural Batır, susuzluktan kırılmakta olan halkın susuzluğunu gidermek için atasından yadigar kalan elmas kılıcını başının üstünde üç defa sallayıp ayak altındaki yere saplar orayı suyun başı olarak gösterir. Hemen sonra oğlu İdil'i çağırarak, ona “Git oğlum, ayağının çektiği yere git de halk arasında yürü; yalnız büyük bir nehre ulaşmadan arkana dönüp bakma” diye tembihler. Durup dinlenmeden giden İdil, sonunda ardına dönüp bakmış görse ki onun izinden geniş bir ırmak oluşmuş geliyor. Böylelikle Akidil nehri meydana gelmiş.²

Yine Ural Batır'ın oğullarından Hakmar ve Yayık, kendi isimlerinin nehirlere verilmesine sebep olmuşlardır.

Ural Batır'ın ölümü yaklaştığı zaman ona içmesi için getirilen ebedilik suyunu Ural içmez ve etrafına döker, böylelikle yer-su ölümsüz olur.

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan, bir gölün ortasındaki ağacın dibinde oturan bir kızla evlenir.

Başlangıçtaki sonsuz su motifini biz başka mitolojilerde de görmekteyiz. Çin mitolojisinde başlangıçta iki okyanus ve sadece bir kara parçası vardır. Kuzey Amerika'da yaşayan Kızılderili kabilelerden Çeyeniler'de de başlangıçta Tanrıdan başka hiçbir şeyin olmadığını, göle benzeyen tuzlu suyun Tanrı tarafından sonradan yaratıldığını eldeki metinlerden anlıyoruz.

Buraya kadar yaratılışla ilgili destan ve mitlerdeki su unsurlarını ele aldık. Şimdi ise “kült” olarak Türklerde suyun nasıl ele alındığını açıklamaya çalışacağız.

Eski Türklerin kutsiyet atfettikleri en önemli iyelerden birisi de su iyesidir. Türkler suyu kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul ettikleri gibi kahredici ve koruyucu tanrı da sayarlardı. Su, onlara göre eski ve kutsal bir varlıktır. Denizlerin hakimi ve ölümlerin

² Metin Ergun, *Gaynislam İbrahimov: Başkurt Halk Destanları*, Ank. 2000 s.79

koruyucusu Talaykan (Yayık Han) 17 denizin birleştiği yerde oturur ve bütün sulara hükmeder.³

Suyun ruhu olduğu inancından hareketle su iyelerini de memnun etmek veya onlardan medet ummak sosyal hayatta yaygındır. Yakutlarda bu su ruhuna Garan adı verilir. Ayrıca Yakutlara göre yerin altında bir büyük tatlı su denizi vardır. Bunun adı (Al-su)dur.

Su, hem söndürdüğü ateşin karşıtı hem de tamamlayıcısıdır, zira ateş büyümesi suya bağlı olan tahtadan meydana gelmektedir. Suyun bereket sağlamadaki rolü iyi bilinmektedir ve bu özellikleriyle kendisine hayatta önemli bir mevki verilmektedir.⁴

Su iyelerini memnun etmek için ona kurban verilmesi lazımdır. Bu konuya ait en eski kayıtlar M.Ö. 1050 yıllarında kuzey Çin'i ele geçiren Choular dönemine çıkar. Chou hükümdarının savaşa giderken geçtiği muntıkaların yer-sularına kurban verdiğini, ayrıca Hunların da sulara ve ağaçlara kurban sunduklarını biliyoruz.

Sadettin Buluç da Sahalar'ın “her ırmağın, her gölün bir ruhu olduğu”na inandıklarını ve Karagaslar'ın onlara “sug ezi (su sahibi)” diyerek bol balık avlayabilmek için onun adına kıyadaki bir kayın ağacına “caloma” dedikleri renkli şeritler bağlayarak, calomanın yanında yaptıkları ateşe çay, süt dökmek suretiyle adaklarda bulduklarını kaydeder.

Kırgızlarda kısır kadınlar sahrada tek başına bulunan bir kuyu (pınar) ya da su yanında kurban kesip, sabahlarlar.⁵

Yine Kırgızlar “Isık Göl”ü kutsal saymışlar ve yılda bir törenle dolaşarak onu takdis ederlermiş.⁶ Türklerin kurban törenleri kutsal bir dağ tepesinde olmaktadır. Bu kutsal dağların tepesinde kimi kez volkanik bir göl bulunuyordu. Bu göllerin adı “Gök gölü”dür. Bu gök göllerin kimileri, özellikle Şansi eyaletinde bulunan biri, Toba'larca kutsal sayılmaktadır.⁷ Orhan Şaik Gökyay, Zeki Velidi'den naklen, ölümleri suda gömmekle günahlardan temizlenmek, suda ölmeyi şerefli bir ölüm saymak, su ruhlarına inanmak şeklinde Amuderya ve Sırderya bölgesinde kuvvetle yaşadığını, hatta Korkut Ata'nın Oğuz menkabelerinde, Sırderya üzerinde, bir seccade üstünde, elinde kopuzuyla ölümü beklediğini bildirmektedir.⁸

Eski Türklerde çocuksuz kadınlar, kurumuş ırmaklara süci/şarap çalmak suretiyle o ırmakların iyelerini memnun etmeye çalışır, onların yardımıyla çocuk sahibi olacaklarına inanırlardı. Nitekim Dede Korkut Kitabı'nda da böyle bir motife rastlamaktayız.⁹ Salur Kazan rüyasında yurdunun ve evinin yağmalandığını görür ve yurduna gelince önce yurduyla konuşur, ona sorular sorar. Sonra da yolda rastladığı bir suya yurdundan haber

³ Bahattin Ögel: *Türk Mitolojisi II*, Ank.1995 s.383

⁴ Jean Paul Roux : *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İst. 1994 s. 114.

⁵ Hasan Bahar: “ Korualan'daki (Gezlevi) Kütük Dökme Geleneği Üzerine Etnolojik Bir Araştırma”, *Milli Folklor*, Bahar,33/1997 s.56.

⁶ Orhan Şaik Gökyay: *Dedem Korkudun Kitabı*, İst. 2000 s. CCXCII

⁷ a.g.e. s. CCXCII

⁸ a.g.e. s. CCXCIII

⁹ Muharrem Ergin: *Dede Korkut Kitabı*, a.g.e s.29.

sorar.¹⁰ Yine Manas Destanı'nda da çocuğu olmayan Cakıp Han, çocuğu olması için hanımının adak adamamasından ve şifalı sulara gecelenemesinden şikayet eder.¹¹

Eski Türklerin bengi su dedikleri ve daha sonraları ab-ı hayat adı verilen hayat suyu da çok işlenen bir motiftir. İçildiği zaman ölümsüzlüğe kavuşulacağına inanılan bu suyla ilgili bir rivayet Zülkarneyn'e atfedilir. Bir gün Zülkarneyn böyle ebedilik suyu olduğunu duyar ve bunu aramaya karar verir. Rivayete göre ise, Allah bunu Sam'ın soyundan birine nasip edecektir. Zülkarneyn, halasının oğlu olup Hızır diye anılan Elyesa ile askerlerinin refakatinde yolculuğa başlar. Hayat çeşmesi karanlıklar ülkesindedir. Yolda bir fırtına yüzünden Zülkarneyn ve Hızır askerlerden ayrı düşerler, bir müddet sonra karanlıklar ülkesine gelirler. Bu arada Hızır ilahi bir ses duyar ve bir nur görür ve kendini çeken bu sesin yanına gider ve hayat çeşmesini bulur, suyundan içer ve yıkanır. Böylece hem ebedi hayata kavuşur hem de insan üstü güçler, kabiliyetler kazanır. Zülkarneyn ile karşılaşınca olanları anlatır ve sonra Zülkarneyn ölür.¹² Ölümsüzlük suyunu rivayete göre bir de Köroğlu'nun Kıratı içmiştir.

Suyun hayat bahşedici, yaratıcı bir mukaddes gibi telakki edilmesi inancı, günümüzde "zem zem suyu" ile devam etmektedir.¹³

Abdulkadir İnan, Gardizi ve İbn El Fakih'in verdiği malumata dayanarak X. asırda Barshan Türklerinin "Isık gölü", Türk Kimek kabilesinin "İrtiş ırmağı"ni takdis ettiklerine işaret etmektedir.¹⁴

Türk destanlarında da efsanevi özellikler taşıyan atların "sudan çıkmış aygır" neslinden geldiklerine dair inançlar da mevcuttur.¹⁵ Uygur Türklerinde de kutsal ve sihirli su inancı vardır. Uygur halk hikayelerinden "Yeril Taş"da dışlanan yetim kızın kardeşi sihirli su içtiği için, geyiğe dönüştüğünü, yetim kızın kardeşi sihirli su içtiği için, geyiğe dönüştüğünü, yetim kızın, su tanrısının yardımıyla düşmanlardan kurtulduğu yazılmaktadır.¹⁶ Türkler evlerini ve yurtlarını su bulunan yerde kurarlar. Bunun için de bu suya saygı duyarlar. Onlar "Baba evinin sularıdır." Bu çok eski Türk inanışları Anadolu'da yaygındır. Kuzey Türkleri'nde ise "koca evine gelen geline, kocanın evine ait akarsular ve kaynaklar gösterilir, gelin de onlara saçılar da bulunur."¹⁷

Günümüzde Anadolu'da hala yaygın olarak kullanılmakta olan ve direk su ile ilgisi bulunan bir pratik de nazara karşı kurşun dökülmesidir. İnsanlar, kendilerine veya değerli buldukları şeylere nazar değmemesi için üzerlerinde bir nesne taşırlar. Bu nesne, yani nazarlık genelde bir gök boncuk olabileceği gibi başka nesnelere de olabilir. Orhan Acıpayamlı bu nesnelere totemizmle ilgili görür ve şöyle açıklar: "Tehlikelere karşı

¹⁰ Muharrem Ergin: a.g.e. s.43.

¹¹ Naciye Yıldız: Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller, Ank. 1995 s.235

¹² Ahmet Yaşar Ocak: İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü., Ank.1999 s37

¹³ Yaşar Kalafat: Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, a.g.e. s.53.

¹⁴ Rifat Araz: a.g.e. s.57.

¹⁵ Pertev Naili Boratav: Köroğlu Destanı, (İstanbul, 1984) s.65.

¹⁶ Abdülkerim Rahman: Uygur Folkloru, Ank. 1996 s.137

¹⁷ Bahattin Ögel: Türk Mitolojisi II. Ank. 1995 s.316

toteme ait bir parça taşımak, zamanla nazara karşı nazarlıkla korunmak şekline girmiştir. Tehlikeler nazar, totem parçaları da nazarlık haline gelmiştir."¹⁸

Nazar değdiğine kanaat getirilen kişiye ya kırklama yapılır ya da kurşun dökülür. Kırklama pratikleri arınma esasına dayanır. Burada arınma da su yoluyla olmaktadır. Suyun içerisine nazarı degen kimsenin bir eşyasının atılmasıyla, hem nazarı degen ve hem nazar degen kimseler temizlenme işlemine tabi tutulmuş olur. Kurşun dökülme sürecinde de durum farklı değildir. Kurşun dökmekten maksat hastalığın yani olumsuz durumun/kirlenmiş ruhun veya bedenini temizlenmesi ile/ ortadan kalkmasıdır. Bunun için de yine suyun temizleme kuvvetinden yararlanır. Soğuk su içerisine kızgın kurşunun atılmasıyla yapılan kurşun dökülmesi olayında su içerisinde şekil almış kurşuna bakılır. Kurşunda meydana gelen çıkıntılar, sivrilik derecelerine göre, nazar edenin gözünü çıkararak nazar kudretini yok etmektir. Kurşun dökmekten maksat, düşmanın gözünü çıkaracak sivrilikleri meydana getirmektir.¹⁹ Kurşun döküldükten sonra bu suyun içilmesi veya etrafa dağıtılması da su ile temasa geçmek ve suyun temizleyici kuvvet ve kudretinden yararlanmak içindir.

Suyun mühim vazifelerinden biri de hastalıkları tedavideki rolüdür. Bu sular genellikle kaynak suları olarak adlandırılır. Doğal olarak yerden çıkan sıcak şifalı suların açık olanlarına "çermik", etrafı çevrili olanlarına "ılıca", üstü kapalı olanlarına "kaplıca", soğuk şifalı suları ihtiva eden kaynaklara da "içme" adı verilmektedir.²⁰

Halk arasında kaplıca, çermik ılıca gibi isimler verilen sıcak ve soğuk su kaynaklarından, kaplıca tedavisinden faydalanılması, hijyenik kuralara önem veren ve birçok hamam ve havuzlar inşa ettiren Eski Roma dönemine hatta Asklopionlardaki tedavinin bir parçası olduğu için Eski Yunan mitolojik dönemine kadar uzanmaktadır.²¹ Yer altı sıcak maden sularının, temizlik amacından ziyade sağlık ve tedavi gereğiyle kullanımı milattan önceki dönemlerde Afrika'da, Mısır ve Madagaskar'da gelişmiştir.²²

Şifalı suların solunum yolları hastalıkları, romatizmal hastalıklar, böbrek ve idrar yolu hastalıkları, kadın hastalıkları, cilt hastalıklarında, banyo, lavaj, gargara, buğulama şeklinde ve içerek faydalanılabilir.²³

Bir de şifalı olmasından ziyade dini tesirinden dolayı önemli bir mevki işgal eden sular vardır. Zemzem suyu gibi telakki edilen bu sular daha çok bir evliya türbesi etrafında veya halkın kutsal kabul ettiği adak yerlerinde bulunur. Misal olarak buna Kastamonu'da Şeyh Şaban-ı Veli türbesinin yanındaki suyu verebiliriz. Halk arasında

¹⁸ Orhan Acıpayamlı: Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Adet ve İnanmalar, DTCF Dergisi Ocak-Haziran 1962 s.20

¹⁹ a.g.m s.27

²⁰ Cevdet Ergun: Türkiye'de Şifalı Sular Rehberi, Ank. 1987 s.5

²¹ Nurten Özer: Türk Halk Hekimliğinde Kaplıcalarımız, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Ank. 1989 s.204-207

²² Nurten Özer: a.g.e s.205

²³ Cevdet Ergun: a.g.e. s.11-29

bu suyun adı "Asa suyu"dur. Bu su çok yumuşaktır ve tadından dolayı zembere benzetilmektedir. Her hastalığa şifa düşüncesiyle türbeyi ziyarete gelenlerce içilir. Bu suyun teşekkülü ile ilgili halk arasında muhtelif rivayetler de vardır.²⁴

Suyun temizleyici bir unsur olarak bir işlevini de biz esnaf teşkilatı olan ahilik törenlerinde buluyoruz. Bir esnaf teşkilatında üç yıl çırak olarak çalışan birisi kalfalığa yükselmek için bir takım törenlere katılmak zorundadır. Bu törene esnafın üstadları çağrılır ve dua işleminden sonra herkes ayağa kalkar ve başkan peştamal (şed) kuşatır ve öğütler verir.²⁵Bütün fütüvvet-namelerde ortak bir alamet olan fütüvvet şiarı; şedd yani kuşak ile şalvar ve tuzlu su içmedir.²⁶

Burada tuzlu su içme motifiyle karşı karşıyayız. Folklorcu R.M. Dorson'a göre tuz, halk arasında sihirli özelliklere sahiptir. Dinsel törenlerde şeytan kovmak için kullanılır. Beyaz tuzun yaşam verici özelliği vardır ve erkeğin aktif dölleyiciliğini temsil eder.²⁷Biz suyun yanında tuzun da temizleyici vasfını diğer pratiklerimizde de görürüz. Mesela ilk doğan çocuk üzerine temizlensin maksadı ile tuz serpilir. Yine Anadolu'nun bazı yerlerinde kurşun dökerken ısıtılan suyun içine tuz konulur.²⁸ Burada da hastalık, suyun ve tuzun temizleyici özelliğinden dolayı bertaraf edilmeye çalışılmaktadır.

Safranbolu'da su kültürü ile ilgili adet ve inançlar günümüzde hala bütün canlılığıyla devam etmektedir. Yağmur dualarında, okunmuş olan taşlar bir çuvalın içinde sulara sallandırılır Yazıköy'de ise yağmur duası için okunan taşların yanında, Madan Dede'nin türbesinin üzerinde bulunan bir tahta parçası da suya salınır. 2m uzunluğunda, 20 cm genişliğindeki bu kalas da yağmurun yağmasından sonra çeşmenin oluğundan alınarak eski yerine konulur.

En ilginç olan, eski Türk inançlarını en iyi aksettiren tören Safranbolu'da Konarı gölü üzerinde yapılır. Burada daha evvel adak olarak adanmış kurbanlar kesilir ve kesilen kurbanların kanları mutlaka göle akıtılır. Burada topluca yiyecekler yenir ve eğlenilir.

Safranbolu ve yöresinde gelin alma sırasında, gelin atla gelirken muhakkak bir su üzerinden geçmek zorundadır. Bu bir ırmak olabileceği gibi, bir göl de olabilir. Gelin atın üzerinde, bu su üstünden geçerken suya elma, helva türünden yiyecekler atarak dua eder.

Bu pratiğin bir benzerini de Bingöl ve Tunceli civarında görmekteyiz. Oralarda da gelin eve getirilirken mutlaka ırmak veya dere üstüne kurulu köprüden geçirilir. Dere

²⁴ Gülten Küçükbasmacı: *Kastamonu'da Halk Tababeti İnanış ve Uygulamalar*, G.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Master Tezi, Ank 2000 s.90

²⁵ Adnan Gülerman: *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Ank. 1993 s.18

²⁶ Mehmet Şeker: *XV. Yüzyılda Kaleme Alınan "Muhtasar Fütüvvet-name"ye Göre Devrinin Sosyal Hayatına Bakış, Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ank. 1996 s.151

²⁷ R.M. Dorson: *Günümüz Folklor Kuramları*, Çev. Nermin Uluataş, İzmir 1984 s.37

²⁸ Ahsen Turan: *Anadolu'daki Nazarla İlgili Adet ve Uygulamalar*, Kastamonu Eğitim Dergisi, Ekim 2001 c. 9 s.330

veya ırmak kurumuş olsa da bu hareket yerine getirilir. Böylece eve gelen gelinin kötülüklerden korunacağına ve eve bereket getirileceğine inanılır.²⁹

Gelin kocasının evine geldiği an, daha eve girmeden eline Kur'an-ı Kerim ve bir ibrik su verilir. Gelin bu ibrikteki suyu döke döke eve girer ve kendisinin iyi huylu olması için serilen seccadenin üzerinden geçerek odasına gider.

Gelin almasının ertesi sabahı (duvak yahut semet sabahı), gelin erkenden kalkar ve doğru bir su oluğuna gider. Bu oluğa damatla beraber giderler ve suyun içine üç ekmeğe doğrarlar. (Bu ekmeğe, bazı köylerde baklava olarak değişmektedir.) Sonra gelin, suyu doldurarak ardına bakmadan koşarak eve gelir.

Yörede su ile ilgili bir başka pratiğe de doğum esnasında rastlanılır. Doğum sırasında güçlük çeken kadının rahat doğurabilmesi için ya bir "cami kapısı aralanır", ya da herhangi bir çeşmenin oluğunun suyu salıverilir.³⁰ Buna benzer bir inanç da Harput'ta görülür. Doğum esnasında zorluk çeken kadına, doğumu kolay olması inancıyla beyinin ayakkabısı içinde bir miktar su içirilir.³¹

Yine, ineğin ilk sütü, akan bir suya, çaya atılır. İnanışa göre ineğin sütü su gibi çağlayacaktır. Eğer o sırada su bulunmazsa bu süt, kuşburnu ağacının dibine dökülür.

Safranbolu'nun Yazıköy'de yağmur duasında oluğa bırakılan tahtanın yerini Harput'ta tabut almıştır. Burada yağmur duasında boş bir tabut akarsuya bırakılır veya havuza atılır.³²

Suya bakarak yorumlarda bulunma Safranbolu yöresinde de vardır. Ahmet Yıldırım buna ait bir pratiği şöyle anlatır: "Hastalanan veya rahatsızlanan kişi suyun içine üç bıçak koyar. Bıçakların her birine yakınlardaki türbelerin adları verilir. Bıçaklar sabaha kadar bekletilir. Sabahleyin bakılır, hangi bıçak küflenmişse o bıçağa hangi türbenin ismi verildiyse oraya gidilir. Bişi (yufka ekmeğe) ve mısır unundan helva yapılır, türbeye gidilir. Türbede kurban kesilir. Kurban orada pişirilir ve yenir."³³

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki sular, ilk günden beri insanın hayatta kalabilmesi için yegane gerekli bir unsurdur. Susuz bir hayat düşünülemez. Böylesine elzem bir varlığın elbette üzerinde fazla durulacaktır. Bu da kendini, ona saygı duyma, ondan medet umma şeklinde gösterir. Hele bozkır insanları için suyun önemi bir kat daha artmaktadır. Suyun elden çıkmaması, yok olmaması için insan oğlu ne yapmaz ki? Onun için ölünür de, ona inanılır da, ona saygı da duyulur.

²⁹ Yaşar Kalafat: *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara 1999 s.51

³⁰ Eyüp Akman: *Safranbolu'daki Adak Yerleri ve Bu Yerlerle İlgili İnançlar*, Ank. 2000 s.103

³¹ Rifat Araz: *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, (Ankara, 1995) s.98.

³² Rifat Araz: *a.g.e* s.149.

³³ Ahmet Yıldırım: *Safranbolu Folkloru Üzerine Bir Deneme*, Atatürk Üniv. Basılmamış Mezuniyet Tezi Erzurum 1979 s.34

LIK DESTANLARINDAKİ DUÂ VE BEDDUÂLAR

n KUANIŞBAYEVA*

zamanlık Destanlarındaki Duâ ve Bedduâlar” konusunu ele alarak, öncelikle folklor malzemesi olarak duâ ve bedduânın tanımını, Kazak halk edebiyatındaki yeri ve önemini incelemeye çalıştık.

Ayrıca kahramanlık destanlardaki duâ ve bedduâları örneklerle ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Duâ, Bedduâ, Kahramanlık Destanlar, Kazak Halk Geleneği

PRAYING AND CURSING IN KAZAKH EPIC POEMS

Abstract

In this paper “Praying and Cursing in Kazakh Epic Poems” will be the main subject of our investigation. Namely we will take praying and cursing as the main facilities of folklore, the role and importance of praying and cursing in Kazakh literature will be studied as well.

Moreover, examples of “praying” and “cursing” extracted from epic poems are made.

Key Words: Praying, Cursing, Epic Poems, Tradition of Kazakh People

Giriş

Duâ kelimesi bugünkü yaşayan Türk Lehçelerinde: duâ (Azeri Türkçesi’nde); doğa, namaz (Başkurt Türkçesi’nde); bata, duğa, jalbarınuv (Kazak Türkçesi’nde); duba, bata (Kırgız Türkçesi’nde); dua (Özbek Türkçesi’nde); doğa, namaz (Tatar Türkçesi’nde); vs.” kelimeleriyle karşılanmaktadır (*Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, 1991*).

Duâ, insanın kendisi ile içinde yaşadığı cemiyetin maddî refah ve manevî saadetinde yardım ve merhametini istemek üzere Allah’a yaptığı bir hitap, bir sesleniştir. Bu nitelikleriyle ferdi karakter taşıyan ve sessizce edilen duâ, Müslümanlar arasında ve Türklerde, camilerdeki ibadetlerde, savaşa girildiği zaman, asker ve yolcu uğurlanırken, dinî ve millî heyecana kapılan insanlar tarafından hoca ile birlikte yüksek sesle de bir ağızdan tekrarlanır (*Elçin, 1986*).

* Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Ankara.

6. COOPER J.C.: An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols, Su Maddesi London, 1998.
7. ÇOBANOĞLU Özkul: “Türk Kültür Tarihinde Su Kültü”, Türk Kültürü, Mayıs 1993.
8. ERGUN, Metin Gaynislam İbrahimov: Başkurt Halk Destanları, Ankara, 2000.
9. ERGÜN, Cevdet: Türkiye’de Şifalı Sular Rehberi, Ankara, 1987.
10. GÖKYAY Orhan Şaik: Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul, 2000.
11. GÜLERMAN Adnan: Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri, Ankara, 1993.
12. KALAFAT Yaşar: Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara, 1995.
13. KÜÇÜKBASMACI Gülten: Kastamonu’da Halk Tababeti İnanış ve Uygulamalar, G.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Master Tezi, Ankara, 2000.
14. OCAK Ahmet Yaşar: İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü., Ankara, 1999.
15. OĞUZ Öcal: Mitolojimizde ve Ural Batır Destanında Başlangıçtaki Sonsuz Su, Milli Folklor, Yaz 1998.
16. ÖGEL Bahattin : Türk Mitolojisi II. Ankara, 1995.
17. ÖZER Nurten: Türk Halk Hekimliğinde Kaplıcalarımız, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1989.
18. RAHMAN Abdülkerim:Uygur Folkloru, Ankara, 1996.
19. ROUX Jean Paul : Türklerin ve Moğolların Eski Dini, İstanbul, 1994.
20. R.M.DORSON: Günümüz Folklor Kuramları, Çev. Nermin Ulutaş, İzmir, 1984.
21. ŞEKER Mehmet : XV. Yüzyılda Kaleme Alınan “Muhtasar Fütüvvet-name”ye Göre Devrinin Sosyal Hayatına Bakış, Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri, Ankara, 1996.
22. TURAN Ahsen :Anadolu’daki Nazarla İlgili Adet ve Uygulamalar, Kastamonu Eğitim Dergisi, Kastamonu, Ekim 2001.
23. URAZ Murat: Türk Mitolojisi, İstanbul, 1992
24. YILDIRIM Ahmet: Safranbolu Folkloru Üzerine Bir Deneme, Basılmamış Mezuniyet Tezi, Atatürk Üniversitesi Erzurum, 1979.
25. YILDIZ Naciye: Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller, Ankara, 1995.